

Белогубова О. О.,

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук*

УНІФІКАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ І ТРУДОВИХ ВІДНОСИН МОРЯКІВ В ЦІЛЯХ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ МОРЯКІВ

У зв'язку з високим ступенем мобільності й універсальності праці моряків ринок моряків має міжнародний характер. Причинами цього є: відносно високий рівень оплати праці моряків для громадян країн, що розвиваються; дефіцит моряків з числа громадян держав з високим рівнем життя у зв'язку з важкими умовами праці; міжнародний склад екіпажів суден; поширення на судна під зручним прапором юрисдикції держав з низькими вимогами до соціальних стандартів. Це сучасні причини, але необхідно зазначити, що і в минулому екіпажі торгових суден носили змішаний характер і комплектувалися, у тому числі в портах заходу. Так що проблема правового регулювання праці моряків на суднах під іноземним прапором не є новою. Наприклад, цю проблему розглядав у одній із перших своїх праць класик вітчизняної юридичної науки, значний фахівець у міжнародному публічному і міжнародному приватному праві В. М. Корецький у праці 1928 р. «Щодо питання про вирішення трудових конфліктів, що виникають на іноземних торгових суднах».

Отже, специфіка праці моряків обумовлює особливості їх працевлаштування і трудових відносин із судновласником. Ця проблема найшла широке відображення у правотворчій діяльності МОП. Адже практично з моменту свого виникнення МОП приділяла пильну увагу правовому регулюванню праці моряків, саме у зв'язку з низькою захищеністю моряків-іноземців. Тому конвенції та рекомендації МОП в основному не містять посилення на те, що вони спрямовані саме на моряків, які працюють під

іноземним прапором, але, в першу чергу, вони спрямовані на захист саме їхніх прав.

У міжнародних угодах широко застосовується термін «моряк». Наприклад, у Міжнародній конвенції про підготовку і дипломування моряків і несення ваhti 1978 р., Конвенції МОП № 54 Про щорічні оплачувані відпустки морякам 1936 р., Конвенції МОП № 72 Про оплачувані відпустки морякам 1946 р., Конвенції МОП № 134 Про запобігання виробничим нещасним випадкам серед моряків 1970 р., Конвенції МОП № 166 Про репатріацію моряків 1987 р., Конвенції МОП № 179 Про найм і працевлаштування моряків 1996 р., Рекомендації МОП № 142 Про запобігання виробничим нещасним випадкам серед моряків від 14 жовтня 1970 р.

Конвенція МОП № 22 Про трудові договори моряків 1926 р. і Конвенція МОП № 23 Про репатріацію моряків 1926 р. визначають, що термін «моряк» означає будь-яку особу, яка працює на борту будь-якого судна і записана до суднової ролі. Конвенції МОП № 163 Про соціально-побутове обслуговування моряків в морі та в порту 1987 р., № 71 Про пенсії морякам 1946 р., № 70 Про соціальне забезпечення моряків 1946 р. під терміном «моряк» розуміють будь-яку особу, яка працює в будь-якій якості на борту морського судна, що є державною чи приватною власністю, виключаючи військовий корабель.

Конвенція МОП № 9 Про працевлаштування моряків 1920 р., в термін «моряки» включає всіх осіб, які працюють в якості члена екіпажу суден, зайнятих в морському судноплавстві, за винятком осіб командного складу. Рекомендація щодо безперервності зайнятості моряків № 154 1976 р., Рекомендація щодо заробітної плати і робочого часу моряків і складу суднового екіпажу № 187 і Конвенція № 180 Про тривалість робочого часу моряків і склад суднового екіпажу 1996 р. встановили, що термін «моряки» означає осіб, визначених національним законодавством або практикою, чи колективними угодами, які зазвичай працюють за наймом як члени екіпажу на борту морського судна, за винятком: військового корабля; судна, зайнятого

риболовлею чи безпосередньо пов'язаними з нею операціями, або китобійним промислом чи аналогічними операціями.

Таким чином, конвенції МОП визначають моряка як особу, яка фактично здійснює свої трудові функції, або як особу, яка здатна їх здійснювати. Тому, якщо говорити про узагальнене поняття «моряк» на основі положень конвенцій МОП, то можна погодитися із запропонованою О. М. Номоконовою визначенням: осіб визначених як моряк національним законодавством або практикою, чи колективними угодами, які бажають працевлаштуватися або працюють за наймом в якості членів екіпажу на борту морського судна, за винятком: військового корабля; судна, зайнятого риболовлею чи безпосередньо пов'язаними з нею операціями, або китобійним промислом чи аналогічними операціями [Номоконова Е. Н. Особенности правового регулирования трудовых отношений моряков по международному и российскому праву : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Е. Н. Номоконова. – Владивосток, 2003. – С. 59-60]. Причому вчений пропонує уніфікувати поняття «моряк» у всіх конвенціях МОП.

Норми численних міжнародних конвенцій і резолюцій МОП регламентують умови праці на борту морських суден, у тому числі щодо вимог до побутових і житлових приміщень, з боротьби з шумами і вібрацією, а також із забезпечення членів екіпажу продовольством.

У зв'язку з нестандартними умовами праці моряки наділяються не тільки правами, що мають всі інші категорії працівників (наприклад, право на відпочинок, право на участь у профспілках та ін.), але і правами, що жодна інша категорія працівників мати не може, наприклад, право на репатріацію, право на одержання заробітної плати, мінімальні розміри якої встановлюються міжнародними об'єднаннями моряків (Міжнародна федерація транспортників – МФТ) (International Transport Worker's Federation – ITF).

Особливості правового захисту моряків як засобами внутрішньодержавного, так і міжнародного публічного і приватного права визначаються складністю механізмів їх захисту не тільки коли вони

перебувають на судні під прапором держави громадянства за межами території власної держави (у відкритому морі, у внутрішніх морських водах і територіальному морі іноземної держави) – у зв'язку з відсутністю можливості оперативно звернутися в правоохоронні й судові органи власної держави, але і, насамперед, у ситуаціях, коли вони є іноземним елементом стосовно держави прапора судна, тобто коли вони найняті на судно під прапором іноземної держави і відповідно підлеглі трудовому законодавству цієї держави.

Роль міжнародних міжурядових організацій (насамперед МОП, меншою мірою ІМО) полягає у встановленні міжнародних трудових стандартів, що і складають основу міжнародного трудового права та їхні імплементаційні механізми, як міжнародні, так і внутрішньодержавні. Однак ці стандарти одночасно складають одну з нормативних основ міжнародного приватного морського трудового права, оскільки традиційними джерелами міжнародного приватного права, у тому числі і трудового, є норми міжнародних конвенцій і резолюцій, у тому числі ті, що містять матеріальні норми.

Згідно з Конвенцією № 22 МОП Про трудові договори моряків, «моряк підписує договір на умовах, встановлених національним законодавством з метою забезпечення належного нагляду з боку компетентного органу державної влади. Національне законодавство передбачає належні міри для того, щоб моряк зрозумів договір. Договір не може містити жодного положення, що суперечить положенням національного законодавства чи цій Конвенції. Національне законодавство встановлює такі подальші формальності й гарантії щодо виконання договору, які можуть вважатися необхідними для захисту інтересів судновласника та моряка».

Таким чином, Конвенція встановлює, по-перше, загальні вимоги відповідності трудового договору моряка національному законодавству місця виконання роботи (*lex loci laboris*); по-друге, можливість поширення на зазначені трудові відносини нагляду за дотриманням національного законодавства; по-третє, наявність у національному законодавстві норм щодо розуміння моряком договору, що укладається; по-четверте, заборона на

можливість включення у договір положень, що суперечать національному законодавству або Конвенції. І по-п'яте, можливість закріплення на національному рівні гарантій та стандартів, спрямованих на захист прав як судновласників, так і моряка.

Проаналізуємо внутрішньодержавну нормативну складову правової регламентації праці моряків.

Так, згідно з ч. 1 ст. 48 КТМ України, правове становище екіпажу судна, що плаває під прапором України, а також відносини між членами екіпажу, що беруть участь в експлуатації цього судна, між членами екіпажу цього судна і судновласником визначаються чинним законодавством України.

Як правило, питання правового становища членів екіпажів морських суден, насамперед, регулюються морським законодавством. Що стосується правового регулювання праці моряків, то домінуюче значення має трудове законодавство. Однак, як зазначає І. Калінін, «російське законодавство, що регулює працю моряків, не зводиться тільки до трудового законодавства. У цих цілях субсидіарно застосовуються норми морського, транспортного, цивільного права» [Калинин И. Особенности правового регулирования труда моряков рыбопромыслового флота / И. Калинин // Вопросы трудового права. – 2008. – № 5]. Далі він відзначає, що праця моряків, у порівнянні з іншими категоріями працівників, має значну специфіку. Тому для належного регулювання соціально-трудових відносин, що виникають під час їхньої професійної діяльності, необхідне субсидіарне застосування норм, що є в ряді комплексних нормативних правових актів, які містять норми трудового права.

Як правило, такими комплексними нормативно-правовими актами є кодекси торгового мореплавства.

Згідно із ст. 48 КТМ України, правове становище екіпажу судна, що плаває під прапором України, а так само відносини між членами екіпажу, які беруть участь в експлуатації цього судна, між членами екіпажу цього судна і судновласником визначаються чинним законодавством України. Стаття 54 КТМ України конкретизує це положення щодо трудових відносин на судні й

визначає, що порядок прийому на роботу осіб суднового екіпажу, їхні права й обов'язки, умови роботи на судні й оплати праці, соціально-побутового обслуговування в морі й у порту, а так само порядок і підстави звільнення регулюються законодавством України, КТМ України, статутами служби на морських і рибальських суднах, генеральними і галузевими тарифними угодами, колективними і трудовими договорами (контрактами).

У ст. 3 КТМ України визначений орган (Міністерство транспорту України), що забезпечує регулювання торгового мореплавства й умов праці на морському транспорті.

Таким чином, можна зробити висновок, що в більшості держав діють спеціальні нормативно-правові акти, які регламентують працю моряків. Ці правові акти включають норми, що поширюються і на моряків-іноземців, що працюють під прапором відповідних держав, включаючи регулювання трудових відносин.

Специфіка праці моряків і рибалок обумовлює складність дотримання та захисту їх прав виключно національними засобами. Причинами цього є: інтернаціональний ринок праці в морській сфері; міжнародний характер судноплавства; поширення на трудові відносини на судні юрисдикції держави прапора; складність контролю за умовами праці моряків з боку держави прапора; низький рівень захисту моряків державою громадянства, як в процесі працевлаштування на іноземні судна, так і в процесі роботи «під прапором»; існування системи «зручних прапорів» з низьким рівнем оплати та умов праці. У зв'язку з цим, проблема захисту трудових прав моряків не може бути вирішена зусиллями окремих держав, а ефективність прийняття заходів залежить, насамперед від поєднання національних засобів з міжнародним співробітництвом на універсальному і регіональному рівнях. Тому створення і дотримання міжнародно-правових стандартів праці моряків стало проблемою міжнародного рівня, вирішення якої можливе тільки в рамках міжнародного співтовариства.